

לחשוב מחדש לעשרה

דברי אגדה
הלכה למעשה
מעבד מנחם סרביטניק של האגדה
רבי יוד מלך שטון שליט"א

נענועי הלולב ותיקוניו

חשיבות הנענועים במצות הלולב

מבואר בגמרא (סוכה מב.) שהמגביה את הלולב יצא בו אפילו לא נענעו. אמנם במשנה (סוכה לז:) אמרו שצריך לנענע את הלולב ומיניו. ובספר האשכול (סוכה קעג.) הביא תשובת רב האי גאון שכתב: 'כשם דלגבי חמץ הביטול עיקר, וכשביטול אף על פי שלא בדק קיים המצוה, כך בלולב הנטילה עיקר, ומשעה שנטל קיים המצוה. מיהו מצוה כתקנה, גבי חמץ לברך ולבדוק ולבטול, וגבי לולב לברך ולבטול ולנענע'.

והמשיך רב האי גאון וכתב, 'זכמנהג הזה קבלו ונהגו כל העם, וקבלו מחסידים ואנשי מעשה דור אחר דור מאין שינוי וחילוף. והרי אבות העולם כגון בעלי הלכות פסוקות וגדולות כך הורו לברך ולנענע. ואף רב פלטוי ורב מתתיה נמי כזה הורו. ואלמלא לא היתה קבלה בידם, וראו מעשים לפני איתנים שלפניהם, לא היו מורין כן. וכן כתב הרמב"ם (שמיטה פ"ה ה"ו) 'שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, ובהן ראוי להתלות'.

והנה, אף שמנענע את כל ארבעת המינים, תלו חכמים את הנענוע בלולב. ביאור הדברים לפי מה שכתב הלבוש (תרנא ט) ש'נוהגין לנענע שדרה ועלין, כיון דילפינן הנענוע ממה שנאמר (תהלים צו יב) 'אז יִרְגְּנוּ כָּל עֲצֵי יַעַר', נראה ממנו שצריך לנענע שדרה ועלין כדי להשמיע קולם, שזוהו השיר והרינון של העצים, שכן הוא משמעות ריהוט לשון הפסוק, שהעצים ירגנו. וכיון שצריך שישמע קול הנענוע, ורק קול כסכוס עלי הלולב נשמע בנענוע, נמצא שעיקר כוונת הנענוע מתקיימת בו.

והנה נוסח הברכה שתיקנו חכמים גם הוא מזכיר רק את הלולב, 'על נטילת

לולב, ופירשו בגמרא (לז:) דהיינו לפי שהוא הגבוה שבמינים בגדילתו. אמנם מצינו בזה תוספת דברים לרבי יהודה בן יקר (רבו של הרמב"ן) בפירוש התפילות שלו (ברכת המצוות ע"א) שכתב: 'מברך על 'נטילת' לולב, כמו 'לקיחה', דכתיב (ויקרא כג ט) 'וְלִקַּחְתֶּם לָכֶם'. ונטילה' לשון חכמים היא במקום 'לקיחה'. והוא על שם שהוא מעלה ומוריד, וכתב (ישעיהו סג ט) 'וַיִּנְטְלִם וַיִּנְשְׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם', לכך אומר לשון 'נטילה' שהיא 'הרמה', וכפל לשון הוא של וינשאם' (והעתיק דבריו האבודרהם בסדר תפילת סוכות). נמצא שאף בלשון הברכה כללו חכמים את הנענוע, וכל זה ללמד על חשיבותו.

עוד כתב המהר"ל (ריש הלכות לולב) ש'לכן נקראים ארבעת המינים בלשון חכמים 'הושענוט' (ראה סוכה לא. ולז.) משום שמנענעים אותם כשואמרים הושענא. ויותר מכך מצינו במדרש (במד"ר ד כ) שפירשו הכתוב (שמואל ב' ו ה) 'וְיָדוּ וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁחָקִים לְפָנָי ה' כָּל עֲצֵי בְרוּשִׁים וּבְכַנְרוֹת גֹּ' וּבִמְנַעֲנַעִים וּבְצִלְצִלִּים', ש'מנענעים' היינו לולבים, 'וכל ישראל משחקין, מי שיש בידו לולב מנענעים, זה לולב שאדם מנענע בו, הרי שהלולב נקרא על שם הנענוע.

וכל אלו הדברים מלמדים על חשיבות הנענוע במצוות נטילת הלולב.

חכמים קבעו שכך היא צורת קיום המצוה

מבואר בגמרא (מב.) שזמן חיוב הקטן בלולב הוא כאשר יודע לנענע בו. ויש לעיין בדבר, שכיון שבהגבהה לבדה יוצא, למה לא יתחייב לחנכו כבר כאשר יודע להגביה, אף שעדיין אינו יודע לנענע.

מבואר בגמרא (מב.) שזמן חיוב הקטן בלולב הוא כאשר יודע לנענע בו. ויש לעיין בדבר, שכיון שבהגבהה לבדה יוצא, למה לא יתחייב לחנכו כבר כאשר יודע להגביה, אף שעדיין אינו יודע לנענע.

והטעם שהוסיפו חכמים את הנענועים להגבהה, יש לפרש על פי מה שכתב השפת אמת (ר"ה טז:) בענין התקיעות, ש'הטעם שקבעו חכמים לתקוע ולשנות, מבואר בגמרא (ר"ה טז:) שהוא כדי לערבב השטן, ופירש רש"י ש'כשישמע שישיראל מחבבים את המצוות מסתתמין דבריו, ועל כן

קבעוהו חובה ומנהג לכל ישראל אפילו לפשוטי העם. ועל זה אמר שכדי לערבב השטן הנהיגו ביום זה חיבובא דמצוה לכל.

מעתה, כיון שיתבאר להלן שאף בנענועי הלולב אנו מערבבים את השטן, תקנו חכמים לכל ישראל שאחר ההגבהה גם ינענעו, להודיע חיבת המצוות שלהם. וכמו שכתב רבינו ירוחם (תא"ז ב"ח ח"ד ס:): ש"אף על גב דנענעו זה מדרבנן, משום חביבות מצוה אמרו כן, אמנם בזה גם הוסיפו לשנות את הדבר ולא רק להגביה פעמיים אלא לנענע, ויתבאר פשר הדבר בהרחבה בהמשך.

הגומלים והפורעים

איתא בפסיקתא דרב כהנא (נספחים ב:): 'אמר הקב"ה, אמרתי לכם שתיקחו לולב ותנענעו לפני, ואף על פי שאתם עושין כן, אין אתם גומלין לי, אלא פורעין לי. למה, שבשעה שהוצאתי אתכם ממצרים עשיתי את ההרים לנענע מלפניכם, שנאמר (תהילים קיד ד) 'הָהָרִים רָקְדוּ כְּאִילִים' (ראה פסחים קיח. דהיינו במתן תורה). ואף לעתיד לבוא כן אני עושה לכם, כדכתיב (ישעיהו נה יב) 'הָהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לְפָנֶיכֶם רָנָה'.

דברי המדרש טעונים ביאור, מהם 'הגומלים' והפורעים' שהזכירו חכמים בדברי הקב"ה.

ביאור הדברים, כי ישנם שתי מיני הנהגות שהקב"ה מבקש מישראל, האחת בחינת 'גומלין' והשניה בחינת 'פורעין'. 'גומלין' היינו כאשר הקב"ה מבקש מישראל לנהוג בהנהגה מסוימת, ומבטיח להם שתהיה להם הנהגה שכנגד לעתיד לבוא, וישראל מאמינים בו וגומלים עימו הנהגה זו. ואילו 'פורעים' היינו שהקב"ה מקדים לנהוג עם ישראל בהנהגה מסוימת, ואחר כך מבקש מהם להיות פורעים לו כמעשיו [ובזה יש לפרש נוסח התפילה 'גומל חסדים טובים', ונוסח ברכת הגומל 'הגומל לחייבים טובות', וכן מה שאומר הקב"ה 'לוא עלי ואני פורע', והבן].

ועל זה מפרש המדרש כי בענין הנענוע ישראל הם בבחינת פורעין, כי כבר קדם הקב"ה והנהיג בהם כן בשעת יציאת מצרים. ויש להוסיף, כי מכל מקום יש בזה גם בחינת 'גומלין', שהרי כמו שסיים המדרש הבטיח להם הקב"ה שאף לעתיד לבוא יעשה כן עמהם.

על כל פנים מבואר מדברי חכמים שהקב"ה ציווה על הנענוע, וכן דייקו האחרונים ז"ל מהמבואר בגמרא (לב:): ששיעורו של הלולב שלשה טפחים ועוד טפה כדי לנענע בו, וכיון ששיעורי התורה הלכה למשה מסיני, הרי מבואר מההלכה שצריך לנענע (ראה החת"ס סוכה מב. ומהר"י ענגיל בגליוני הש"ס שם לו: ובחידושי הגר"ז ערכין ב:). ומה שכתבנו לעיל שחיוב הנענוע הוא רק מדרבנן, יש לבאר הדברים שההלכה נמסרה סתומה ששיעור לולב ד' טפחים, וחכמים הם שביארו ענינה על פי תקנתם, שהטעם לטפה הנוסף הוא כדי לקיים רצון הבורא יתברך שינענעו בו. ואת עיקר תקנתם לנענע תקנו על פי מה שאמר הקב"ה שיש לנענע, כמבואר במדרש.

ועדיין יש לנו לבאר את עיקר דברי המדרש, מה הוא הקשר שבין נענוע הלולב על ידי ישראל, לריקוד ההרים במתן תורה, ולעתיד לבוא, על ידי הקב"ה.

לבאר הדברים יש להקדים ולבאר ענין הנענוע חשיבותו ופעולתו.

הנענוע - פעולתו וחשיבותו

העולם מתחלק לחמשה חלקים. הדומם, הצומח, החי, המדבר, והיהודי (ראה כוזרי א' ל"א, ה' כ:). וככל שהדבר קרוב יותר אל הבורא כך הוא מתנענע יותר. וטעם הדבר, לפי שבזה הוא מראה שאין מקומו קבוע על גבי האדמה, והוא שואף להתקרב אל בוראו.

לכן, הצומח מתנענע על ידי אחרים, ושלא לרצון. החי מתנענע ברצון קלוש. המדבר ברצון עמוק יותר. ונעלה מכולם היהודי שמתנענע מתוך רצון להתקרב אל הקב"ה. מאידך, הדומם הרחוק ביותר, אינו מתנענע כלל. אמנם בעת מתן תורה אף הדומם התנועע, כיון שהקב"ה הורה שכינתו בעולם, ומתוך הקרבה לה' אף הוא נע.

זהו ביאור דברי המדרש שבמתן תורה ההרים רקדו, וכיוצא בזה יהיה בגאולה הקרובה. והיינו, שתהיה השראת השכינה גדולה כל כך, עד שאף הדומם יתקרב אל הקב"ה, ויתנועע לקראתו.

והנה בארבעת המינים אנו לוקחים מן הצומח, תולשים אותו והופכים אותו לדומם, ובכך מבטלים ממנו את פעולת הנענוע, וממילא מבטלים את דרך קירובו אל הקב"ה [ראה בדברי הגר"א באדרת

אליהו (בראשית ב ה) שנקראים 'שיחים' לפי שמשוחחים זה עם זה, וראה במדרש (ב"ר יג ב), ובגמ' סוכה (כח.) איתא שהיה רבן יוחנן בן זכאי בקי בשיחת דקלים, הרי שהנענוע שלהם הוא בבחינת דיבור].

אמנם בנענועים אנו משיבים להם את תכונת הנענוע, אבל בעוצמה גדולה יותר, כי הם הופכים לכלי ביד היהודי, הקרוב ביותר בבריאה לקב"ה, לשבח את הבורא עם אותו צומח שהפך לדומם. וזהו עומק הדבר שהעמיד אותנו המהר"ל (דיני לולב) בקרן אורה, ש'לולב' בגימטריה 'חיים', כי על ידי הנענועים, אחר שהורדנו אותו מצומח לדומם, אנו מעלים אותו לדרגת חי, ומפחים בו רוח חיים חדשה ומעולה יותר.

בזה שאנו מנענעים את הדומם כלפי יתברך, אנו פורעים להקב"ה שנענע את ההרים הדוממים בעת מתן תורה, ואף גומלים עימו על שעתיד להתגלות עלינו ואזי 'ההרים והגבעות יפצחו לפנינו רננה'.

להלן יתבאר שגם האדם עצמו מתנועע עם ארבעת המינים כלפי בוראו, ונמצא שהצומח הגורם לכך, עולה מדרגת הדומם שהוא נמצא בה עד לדרגת היהודי הגבוהה מכולם, והוא מתנועע מתוך רצון בעליו להתקרב אל ה'. וכשם שמצינו שהאדם מעלה באכילתו את המאכל (ראה אור החיים הק' במדבר כד ח), כך בנענועו הוא מעלה את הצומח שבו הוא מנענע ומתנענע.

גם האדם עצמו צריך להתנועע

כתבו הראשונים שנהגו ישראל להתנענע בעת לימוד התורה, דומיא דהנענועים במתן תורה (ראה אורחות חיים ח"א הלכות תלמוד תורה וכלבו סי' עד). והזכיר זאת הרמ"א (סי' מח) ש'נהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה, דוגמת התורה שנתנה ברתל'.

והנה בזוהר הקדוש (ח"ג ריח:) ביאר רבי שמעון מה שהיהודי מתנועע בלימוד מעצם תכונתו, משא"כ שאר עממין, שהוא מחמת שנשמתו נגזרה מהאור הקדוש כדכתיב (משלי כ כז) 'גֵר ה' נְשִׁמָּה אֲדָם', ודרך הגר המתאחד עם הפתילה שאינו שוקט אפילו לרגע אחד, ואורו מתנענע לכאן ולכאן, עי"ש. מעתה כיון דכתיב (משלי כג) 'כִּי גֵר מְצֹנָה וְתוֹרָה אֹר', הרי שגם המצוה שנמשלה לגר (ראה סוטה

כא), אין אורה שוקט, ועל כן אף בקיום המצוה היהודי מתנועע.

והנה סיים שם הרמ"א ז"ל בשיעור שמתפללים (מתנועעים), על שם 'כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך'. והנה במדרש (ויק' ל יד) איתא 'לא נאמר פסוק זה (כל עצמותי) אלא בשביל לולב. השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם, וההדס דומה לעין, וערבה דומה לפה, והאתרוג דומה ללב. אמר דוד, אין בכל האיברים גדול מאלו, שהן שקולין כנגד כל הגוף, הרי, 'כל עצמותי תאמרנה' (וכן הוא בזהר הק' ח"ג רנה:).

לפי דרכנו למדנו, שבעת נענוע הלולב צריך האדם להיות בבחינת 'כל עצמותי תאמרנה', דהיינו בדרך נענוע. והיינו שמלבד מה שנצטוו לנענע את הלולב צריך אף להתנועע בבחינת 'כל עצמותי תאמרנה'. וראה לשון הלבוש (תרנא ט) שכתב: 'יש מן הפוסקים שאומרים שההולכה וההבאה לבדה הוא הנענוע, בלא הנעת שדרה ועלין, כמו שעושים בתנופה ממש, וקרא הכי פירוש, אז ירננו ישראל וישמחו בעצי היער וכו', וקאי הרינון על ישראל ולא על העצים'.

ומצינו כזאת שאף אברי האדם הפנימיים מתנועעים, ככתוב בישיעיהו (ז ב) 'יגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפריים, וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח'.

ואף שלפי המבואר כל מצווה האדם מקיימה מתוך נענוע, כדרך נענוע שלהבת הנר, מכל מקום מיוחדת היא מצוות נענוע הלולב, לפי שארבעת המינים הם כנגד ארבעת אברי האדם שהמדרש אומר עליהם 'שאין בכל האיברים גדול מהם, והן שקולין כנגד כל הגוף', ועל כן אברים אלו ביחוד צריכים להתנועע בעת נענוע המינים, ועל ידי כך היה נענוע האדם מבפנים כנגד נענוע המינים מבחוץ.

וביאור הדברים על דרך שמצינו ברמב"ן (ויקרא א ט) 'שאדם המביא קרבן צריך להרגיש שכל מה שנעשה בקרבן היה צריך להיעשות בו'. וכך גם כאשר מנענעים את הלולב ומיניו צריך להרגיש שמנענע את גופו כלפי הקב"ה. ומצינו שהוקש הלולב לקרבן (ראה רמב"ן פסחים לה. בשם התוספות).

אדם שינוהג כן, ובעת נענוע הלולב ינענע גם את אברי גופו כנגד הקב"ה, יקל

עליו בכך לקיים את דברי החינוך (שכד) שכתב כלפי הלולב ומיניו: 'ארבעה מינין אלו דומים לאיברים היקרים שבאדם. שהאתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל, לרמזו שיעבוד בוראו בשכלו. והלולב דומה לשדרה שהיא העיקר שבאדם, לרמזו שיישר כל גופו לעבודתו ברוך הוא. וההדס דומה לעיניים, לרמזו שלא יתור אחר עיניו ביום שמחת לבו. והערבה דומה לשפתיים, שבהן יגמור האדם כל מעשהו בדבור, לרמזו שישים רסן בפיו ויכוון דבריו, ויירא מהשם אף בעת השמחה'.

ההשוואה בין נענועי הלולב להנפת שתי הלחם

הגמרא (סוכה לז:) משווה בין תנופת שתי הלחם לנענועי הלולב, וצריך ביאור ענין הקשר שביניהם.

כתב המהרש"א ששתי הלחם הקרבתן בעצרת רמז לשתי הלוחות (עי"ש שביאר הדברים), ומוליך ומביא למי שד' רוחות כו' כיון שעל ידי התורה הקב"ה מקיים עולמו הכולל ו' קצוות, שהם ד' רוחות ושמים וארץ, כמו שכתב הרא"ש גבי לולב. ומאן דאמר 'כדי לעצור רוחות וטללים רעים', לפי שהתורה היא מגינה ומצלת על כל אלו.

מעתה לפי מה שנתבאר לעיל מדברי הזה"ק שהנענוע בא מן הנשמה שהיא בחינת אור, ובאור ישנם שני דברים 'נר מצוה' ו'תורה אור', על כן בחג השבועות אנו מתנועעים ב'אור התורה', ואילו בחג הסוכות אנו משלימים להתנענע אף ב'אור המצוה'. נמצא שיסוד הנענוע בתנופת שתי הלחם ובנענועי הלולב שווה.

אמנם יש חילוק יסודי ביניהם. כי בשתי הלחם יש שני דברים נפרדים, הקרבת הקרבנות והנפת הלחם, ועיקר הנפת הלחם חשובה כשיירי מצוה כנגד הקרבת הקרבן. אבל בלולב הכל ענין אחד, הגבהת הלולב, ונענועו, וחכמים תיקנו שצורת המצווה תהיה בנענוע.

צורת הנענוע - הולכה והבאה, הגבהה והורדה

מבואר בגמרא (סוכה לז:) שסדר הנענועים הוא 'מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו'.

והנה כפי שיתבאר להלן ישנן שתי כוונות עיקריות בנענועים. האחת קבלת עול מלכות שמים, והשנייה להסיר ממנו כל מזיק. וגם ביסוד הכוונה השנייה מונה שהאדם מכיר כי הקב"ה הוא אשר מביא את הרעה על האדם, ורק בכוחו להסירה לכשירצה, ועל זה מבקש בנענועיו.

ועל כן ראשית לכל הוא צריך להראות לכל ולעצמו שהוא מאמין בכך שכל העולם של הקב"ה, והוא מנהיגו כרצונו, וזה הוא עושה בנענועיו. כיצד?

צורת הנענוע היא הוראה בחודו של הלולב על המקום שמנענע לעומתו. דבר זה הוא בבחינת מה שנאמר בגמרא (תענית כא.) שלעתיד לבוא הקב"ה עושה מחול לצדיקים וכל אחד מראה באצבעו ואומר 'זה ה' קוינו לו'. וכך בהולכה הוא מורה באצבע הלולב על שלטונו של הקב"ה באותה רוח, ומפרסם הדברים חוצה לו. ובהבאה הוא חוזר ומשריש את הידיעה הזו בעצמו. ומקדים החוץ לפנים כדברי החינוך (מצווה טז) שאחרי המעשים נמשכים הלבבות.

ועל דרך הפשט זהו מה שכתב האריז"ל (שער הכוונות קג. ובפ"ח שכ"ט פ"ג) ש'בעת הנענוע תכווין הבאת הלולב שתביאהו כנגד החזה שבגופך'. וכיון שעיקר הנענועים להכיר במלכותו יתברך, וההבאה היא השרשת הדבר בעצמו, צריך לכוון הבאת הלולב כנגד ליבו, על מנת לקבל הדברים אל הלב, כלשון הכתוב (דברים ד לט) 'והשבת אל לבבך'.

והטעם שמקדימים את ההולכה וההבאה לארבע הרוחות, להגבהה וההורדה, כי בתחילה האדם ממליך את הקב"ה במקומו בארץ, אחר כך ממליכו בעליונים, ולבסוף ממליכו אף בתחתונים, שהם המקומות הנשלטים על ידי הכוחות החיצונים, שבהם נסתרת לעת עתה מלכותו יתברך.

הכוונות בנענוע

הכוונה הראשונה קבלת עול מלכות שמים

איתא בגמרא (סוכה לז:): 'מוליך ומביא' למי שהארבע רוחות שלו, 'מעלה ומוריד' למי שהשמים והארץ שלו. וכתב רש"י למי שארבע רוחות שלו - 'מצוה זו אנו עושין לשמו, כן מראה בהנפתו, וכן כתב בפסקי הרא"ז: מעלה ומוריד כנגד השמים והארץ, 'כלומר שמצוה היא לשם אדון כל העולם'. לדבריהם אינו מעורר עצמו לכך, אלא מורה שעושה המצווה למי שכל אלה שלו.

אמנם החינוך (שכד) כתב ש'החיוב להוליך ולהביא ולהעלות ולהוריד הוא כדי לעורר הנפש שתזכור בעת השמחה כי הכל לה, ממעלה עד מטה וארבע רוחות, שהכל נכלל בזה. והיינו שעצם הנענוע אמור להזכיר לאדם את שלטון הקב"ה בעולם, וכמו שהרחיב הדברים הערוך השולחן (תרנא כג) 'שבזה מורה שהקב"ה מושל בשמים ובארץ ובכל רוחות העולם, כנאמר, 'לך ה' הגדלה וגו', 'לך שמים אף לך ארץ, 'כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד'. וכעניין כוונת אחד שבקריאת שמע, כמו שכתבנו בס' ס"א. ושם כתב 'בודאי יש כוונות נוראות בפסוק שמע ישראל, אך בפשטותה הוא כמו שפירש רש"י 'שמע ישראל ה' אלהינו, כלומר שהוא אלהינו עתה, 'ה' אחד' עתיד להיות ה' אחד, שנאמר (צפניה ג ט) 'כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה', ונאמר (זכריה יד ט) 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד', וזה כל תקוותנו, שאז יתגדל ויתקדש שמו יתברך.

והנה הטעם שנבחרו מינים אלו לייחד בהם את שם ה', יתבאר על פי מה שכתב ביערות דבש (ח"א יד), אחרי שהארץ לבאר איך בד' המינים כלולים כל חלקי העולם בכלל: שלכך, איש הישראלי הנוטל ומשבח לה, הרי הוא כאילו נוטל כל עולם בידו, ומשבח בו לה, ומורה בו שה' הוא המניע לעולם בכלל בכוחו הגדול. ולכך המצוה לנענע, להיות שהוא המניע משגיח בכל חלקי העולם. ולכך מעלה ומוריד לד' רוחות ומנענע, להורות כי הכל מה, והכל נברא לכבודו יתברך ולתת הודיה לשמו הגדול. ובאמת אם ישים איש כזה

לליבו, ודאי שימצא נחת וישמח שמחה תמה וברה בנטילת לולב.

ובעומק נוסף יש לבאר על פי מה שמצינו במדרש (ויק"ר ל ט) שכל ארבעת המינים רומזים לקב"ה, ודרשו כן מן הפסוקים, עיי"ש. והבית יוסף (תרנ"א יא) הביא מהרקנטי שארבעת המינים כנגד שם הויה. ההדסים כנגד הו"ד, הערבות כנגד הה"א הראשונה, הלולב כנגד אות ו, והאתרוג כנגד ה"א אחרונה. מעתה, המנענע את המינים בכוונה הראויה, נמצא ממליך את הקב"ה בכל העולם ע"י המינים הרומזים לו יתברך.

הכוונה השנייה לעצור רוחות רעות שבעולם ובאדם

בביאור ה'רוחות רעות וטללים רעים' המוזכרים בגמרא, כתבו התוספות (סוכה לז:): שהיינו כפשוטו, ועל כן ביארו שאנו עושים כן דווקא בסוכות שנידונים בו על המים.

והערוך השולחן (תרנא כג) הרחיב הדברים שיעצור מעלינו כל מיני צרות המכונים בשם 'רוחות רעים וטללים רעים', כלומר שכל הצרות באים מפני חלק השטן שהוא יורד ומסטיין עולה ומקטרג, ועושים זה על דרך יגער ד' בך השטן, וזהו 'הושיענו אלהי ישענו' מאלו הנזקין, וכן 'אנא ד' הושיעה נא'.

הטעם שיכול האדם לעצור את הרוחות הרעות בנענועיו, כתב הרמ"א (תורת העולה ח"ג ט"ז) ש'ענין הנענועים עם הלולב לכל ארבע קצוות השמים, לרמוז על האדם והנהגתו שמושל בענין זה על כל קצוות השמים מעלה ומטה, כמו שהתבאר, ועל ידי זה עוצר טללים ורוחות רעות, וזהו כוונת אומרם בענין הנענועים 'כדי לעצור רוחות רעות וטללים רעים' כי האדם השלם, בארבע מינים אלו עוצר הכל.

והמהרש"א כתב ש'רוחות וטללים רעים הם כוח הטומאה מסטרא דשמאלא דסטנא, ולכך אמר שהנענוע גידא דסטנא הוא לבטל כוחו הרע. לפי דבריו יש לפרש שעל כן נרמזו כוחות הטומאה דווקא ברוחות ובטללים ולא בגשמים וכד', לפי המבואר בגמרא (הענין ג) ששני אלה אינם נעצרים לעולם, וכך הם כוחות הטומאה שלעולם הם מפתים ומדיחים את האדם, וכמו שכתב החובות הלבבות

(שער יחוד המעשה פ"ה) ש'אתה ישן לו, והוא ער לך'.

ורבי צדוק הכהן מלובלין כתב בספר פרי צדיק (סוכות מז) ש'רוחות הרעות הנזכרות היינו רצונות שבלב, כמו שנאמר (מלכים ב' יט ז) 'הִנְנִי נֹתֵן בְּךָ רוּחַ', והיינו רצון (ראה מצודות שם). 'ומעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים', והיינו חכמות ודעות חיצוניות שבמוח. דכמו שתורה שבעל פה נקרא טל, ככתוב (דברים לב ב) 'תִּזְלַל כְּטַל אֶמְרָתִי', והיינו שאין האדם מרגיש איך שבא לו מהשם יתברך, וסובר שמחדש מדעתו, כן לעומת זה יש חכמות חיצוניות והן נקראים 'טללים רעים'.

נמצא שלשה מיני רוחות רעות הם, הגשמיות המקלקלות את הצומח. הרוחניות המקלקלות את העולם בטומאתם, והאישיות המקלקלות את האדם עצמו, ועל כולם יכוון לבטלם מן העולם.

הכוונה השלישית להפיל אימה על אומות העולם

כתב הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פ"ח ב) 'אור השם ברוך הוא מאיר על ראשם של ישראל ומעטירים, באופן שתהיה אימתם נופלת על כל אויביהם, על ידי נטילת הלולב ומיניו. והוא מה שנאמר (דברים כה י) 'וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיךְ, וכבר היו משיגים זה העניין בגילוי מיד, אילו לא היו החטאים מונעים אותם'.

'אמנם על כל פנים מזדמן הדבר לצאת לפועל בזמנו. ועל ידי פריטיות מצות הלולב בנענועיו והקפותיו, משתלם ענין זה, להתחזק שליטת השם ברוך הוא על ראשם של ישראל, ולהפיל אויביהם לפנייהם ולהכניעם תחתם, עד שהם בעצמם יבחרו להיות להם לעבדים. והוא הענין שנאמר (ישעיהו מט כג) 'אֲפִים אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ וגו', ונאמר (ישעיהו ס יד) 'וְהָלְכוּ אֵלֶיךָ שְׂחוֹת בְּנֵי מִצְרָיִם וגו', כי כולם ישתעבדו להם וישתחוו להם, לקבל על ידם אור מאור השם ברוך הוא השורה עליהם. והנה תשפל כל גאותם וייכנעו תחת ישראל, וישובו על ידם אל עבודתו יתברך. ולזה הולך כל ענין הלולב בפריטיו'.

ענין זה שחידש הרמח"ל כי על ידי נטילת הלולב ונענועיו אנו משפילים את אומות

העולם נרמז במדרש תנחומא (אמור כז) שדרשו על מה שנאמר (תהלים צו יב) 'אֲזַיְרְנֶנּוּ כָּל עֲצֵי יַעַר', 'בְּמִי הַכְּתוּב מַדְבֵּר, בְּיִשְׂרָאֵל וּבְאֻמוֹת הָעוֹלָם, שְׁנֹכְנִסִין לְדִין בְּיוֹם הַכְּפוּרִים, וְאִין הַבְּרִיּוֹת יוֹדְעוֹת מִי נּוֹצֵחַ, אִמֵּר הַקֶּבֶ"ה טָלוּ לִוְלָבִיכֶם בְּיַדְכֶם, כְּדֵי שִׁידְעוּ הַכֹּל שְׂאתֶם זֻכִּים בְּדִין'.

והנה על הפסוק שהביא הרמח"ל בתחילת דבריו 'וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ', דרשו בגמרא (ברכות ה.) ש'אלו תפילין שבראש', נמצא שנענוע הלולב פועל את מה שהתפילין פועלים. ובחול המועד שאין אנו נוהגים להניח תפילין, נענוע הלולב מטיל אימה על אומות העולם [ועל כן מצינו מנהג אנשי ירושלים שלא היו מניחים הלולב מידהם, דוגמת התפילין שמעיקר הדין צריך להתעטר בו כל היום, ורק מחמת שאין אנו יכולים לשמור על גוף נקי אין אנו נוהגים כן (ראה ב"ח ולבוש ס"ח כה א)], ובלולב אין קפידא בזה].

והדרך שישפיעו הנענועים כדרך שמשפיעים התפילין, היא כמו שכתב בספר החינוך (שכד): 'מכלל המצוות שצוינו להתפיש מחשבתנו בעבודתו בטהרה היא מצות התפילין, להיותן מונחין כנגד איברי האדם הידועים בו למשכן השכל, והם הלב והמוח. ומתוך פעלו זה תמיד ייחד כל מחשבותיו לטוב, ויזכור ויזהר תמיד כל היום לכוון כל מעשיו ביושר ובצדק'.

זכמו כן מצות הלולב עם שלשת מיניו מזה השורש היא. לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף, וציווה האל לעמו לעשות לפניו חג באותו העת, לְזַכֹּתָם להיות עיקר השמחה לשמו. ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה, ומשכחת ממנו יראת אלהים בעת ההיא, ציוונו השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת ליבנו לשמו ולכבודו. והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח, כמו שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פיו, וידוע מצד הטבע כי ארבעה המינין כולם משמחי לב רואיהם (ועוד עיין במטה משה תתקכח בשם האבן שועיב שהשווה עוד בין נטילת הלולב להנחת התפילין).

הכוונה הרביעית גירא בעיניך שטן

הנה בגמרא נזכרו 'רוחות רעות וטללים רעים', ונתבאר עניינם לעיל. אמנם האבודרהם (סדר תפילת סוכות) כתב בשם

בעל המנהגות, ש'הטעם שמנענעין ב'אנא ה' הושיעא נא' ולא ב'אנא ה' הצליחה נא', מפני שהנענוע הוא לעצור רוחות רעות וטללים רעים, ולגבור בשטן, לפיכך צריך לנענעו בתפילת 'אנא ה' הושיעא נא', כלומר הושיענו מאלו הניזקין'.

והנה בגמרא (סוכה לה.) מבואר שרב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה, אמר: דין גירא בעיניה דסטנא. ולא מלתא היא, משום דאתי לאיגרוי ביה. וכתב הראב"ה (ח"ב לולב תרפג) 'ונראה לי דרב אחא בר יעקב חסיד הוה ומלומד בניסין, כדחזינן בפרק קמא דקידושין, ובפרק הדר אמרינן שאני רב אחא בר יעקב דמופלג, ולהכי לא חייש לגרוי'א' [ובכן יהודע כתב כן מדעתו, והביא מקור לזה מגמ' ב"ב טז. שהשטן נשיק לראב"י על רגליו, ומשור"ה לא חשש ממנו שיזיקו].

ופירש הדברים החתם סופר עפ"י המדרש דמייתי הרא"ש 'שהלולב אות ניצוח מלחמות שנלחמנו עם הס"ם ביום הכיפורים, ועל זה אמר גירא בעיניך שניצחנו אותך'. והנה לפי דבריו הגירא הוא על מה שהיה בעבר ביום הכיפורים.

עוד יש לפרש שהכוונה היא על העתיד. שכיזון שמחבבים ישראל את המצוות כל כך שמלבד עצם הלקיחה גם מנענעים, זה הוה גירא מכאן ואילך, לבל ישטינו. והוא דוגמת מה שמתפלל השליח ציבור קודם לתפילת מוסף דיום הכיפורים 'ותגער בשטן לבל ישטנני'.

ומקור לדברים במבואר בגמרא (ר"ה טז.) לענין התקיעות, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן. ופירש רש"י 'שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתתמין דבריו'. וכמבואר לעיל שאין כאן אלא שיירי מצוה (וכבר השווה הדברים הראב"ה, ח"ב סימן תרפ"ג). וענין החיבוב, מלבד מה ששונה בעשיית המצווה דוגמת התקיעות, יש בזה דבר נוסף, כי הנטילה קצרה, ואילו הנענוע נמשך בזמן, וזה מראה על החיבוב שאינו פורש מיד מהמצווה (ראה רש"י ברכות ה.), ועל כן כל המאריך בנענוע הרי זה משובח.

והנה רש"י כתב 'שאיין נכון לומר כן, וכן כתב המהרש"א, שאף שכן היא כוונת הנענוע, מכל מקום לא יאמר כן בפה. נתחדש בדבריו שצריך לכוון כן. וכן הוא מפורש בארחות חיים (ה"א הלכות

לולב כג) שכתב 'אמר לך מורי, דהאי דמנענעין כל איש ואיש הלולב כשסיימו הברכה, זהו הטעם כדי לערבב את השטן ולהבריחו בלולב שמנענעין, וכדרך שמנענע אדם חרבו להכות בו אדם שכנגדו ולהבריחו כשרוצה להכותו, כך מנענעין אותו להכות את השטן, עכ"ל. נמצא שבאמת יש בזה בחינת גירא בעיניך שטן, וכך תהיה כוונת האדם, אלא שאין ראוי לומר כן בפיו כדי שלא יתגרה בו'.

והנה גבי שופר נאמר 'לערבב את השטן', אבל לענין נענוע הלולב נאמר 'גירא בעיניך', והיינו חץ המסמא את העין, ומונע ממנה לראות, ובארחות חיים כתב 'להכות את השטן'. והדבר טעון ביאור.

ביאור הדברים, כי בראש השנה שהוא יום הדין, צריך לערבב את השטן שלא יסטיין ויקטרג עלינו מחמת העוונות שעשינו [וראה בפנים יפות (ויקרא ה טז) שביאר העניין עפ"י המבואר בגמרא (יומא פו:)] שבתשובה מאהבה זדונות נעשים זכויות, וכיון שרואה השטן שישראל מחבבין את המצוות, חושש להזכיר ריבוי עוונותיהם לבל יעשו תשובה ויתחפכו לזכויות, עיי"ש].

אמנם בסוכות, שכבר נתערבב השטן ביום הדין ולא השטין עלינו, חזינו לחתימה טובה, ואנו מנענעים את הלולב לפרסם את הדבר כמו שכתב האבודרהם (סדר תפילת סוכות) ש'הטעם שאנו מנענעין הלולב, להודיע כי נצחנו את כל המקטרגין עלינו, כדאמרינן בירושלמי דפסיקתא 'כהדין נצוחיא דנצחין בקרבא ונקטין לולבא בדיהון'. פירוש, כדרך המלכים הנוצחין ותופסין העיירות, לוקחין הרומח ואות המלכות תלוי עליו, ועולין על ראש המגדל ומוליכים ומביאים לכל רוח, להודיע כי המלך ניצח את הכל. אזי יש לנו לחוש כי יראה בהתפארותנו, ויקנא בנו ויטיל בנו את עינו הרעה, ועל כן אנו צריכים לסמא את עינינו ב'גירא' ולהכותו לבל יראה הדברים.

וכן היא נמי כוונת הראשונים שנקטו לשונות שונים בענין זה. האבודרהם (סדר תפילת סוכות) הביא בשם בעל המנהגות ש'גוער בשטן'. והראב"ה הביא מהירושלמי 'לנענע רוחו של הקטגור'. וכל אלו הלשונות עניינם אחד, שלא יתפנה השטן להביט בנו בעת התפארותנו.

הכוונה החמישית הכוונה הפשוטה

כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער האיתון פ"ד) 'עיינן אדם בכתבי האריז"ל מהתיקונים הנפלאים והנוראים הנעשים בעולמות העליונים הקדושים ע"י הנענועים, וידע מה העבודה הזאת לנו, עם קדוש. ואז בודאי יגיל וישמח שמחה עצומה עד מאוד בעת הנענועים, ועושה בזה נחת רוח גדול ליוצרו ובוראו יתברך שמו'.

וגודל מעלת הנענועים, הלא הם באו כמה פעמים בזוה"ק, לאו כל מוחא סביל דא לכוון כוונותיו. ואתה אנוש כערכי, תכוון כוונה פשוטה ההכרחית, ומינה לא תזוע. והיא, שבכל הולכה והבאה שבכל נענוע, יכוון במחשבתו בזה הלשון 'לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, לעשות נחת רוח ליוצרו'. ובודאי ברור הוא לכל משכיל, שאם יכוון כוונה זו בשמחה עצומה מאד, ייחשב לפני המקום ברוך הוא, כאילו כיוון בכל הכוונות שכיוונו בהם אנשי כנסת הגדולה. כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו לכוין את אשר לא תשיג יד שכלו, ויזהר האדם מאוד שלא יתנהג במצות בוראנו ברוך הוא וברוך שמו כמצות אנשים מלומדה רחמנא ליצלו, ודי בהערה זו'.

ומה שכתב לעשות הדבר בשמחה עצומה, הנה כתב המאירי (לז:): ש'קבלה היתה בידם שאף בתוך ההלל היו מנענעים להתעוררות שמחה'. והרא"ש (סוכה פ"ג סכ"ו) הביא מהמדרש שנתן הקב"ה מצוה זו לישראל שיהיו שמחים בלולביהם כאדם היוצא מלפני השופט זכאי שהוא שמח.

וכתב הערוך השולחן (תרנא כג) 'ששיירי המצוה מעכבים את הפורעניות, וביחוד כשעושים בשמחה כדכתיב בתוכחה (דברים כח מז) 'תחת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה'. ולכן עתה שהיא זמן

שמחתנו, ומקיימים עיקר המצוה שהיא הנטילה ושיירי מצוה שהם הנענועים, ואנו מראים שמוסרים נפשותינו וגופינו לד' לעבוד אותו יתברך בשמחה, וממילא בזכות זה יעצור מעלינו כל מיני צרות המכונים בשם רוחות רעים וטללים רעים.

וכתב השל"ה הק' (פסחים נד מצוה לט) 'ראיתי מבני עליה המחבבים מצוות, היו מנשקין כל המצוות בעת מצוותן, וכן ארבעה מינים שבלולב, והכל לחבב המצוות. ואשרי מי שעובד את ה' בשמחה ובטוב לבב ובדביקה וחשיקה וחפיצה'.

זמני כל כוונה וכוונה

בארבעה זמנים אנו מנענעים את הלולב בכל יום מימי החג. בשעת הברכה פעם אחת. בהודו לה' בתחילה, ארבע פעמים. באנא ה' הושיעה נא, שתי פעמים. ובהודו לה' שבסוף, שתי פעמים. הרי יחד תשע זמני נענועים, ויש לחלק כנגדם את חלקי הכוונה שנתבאר, כל כוונה במקומה.

א. בנענועים בעת הברכה:

יכוין את הכוונה החמישית של היסוד ושורש העבודה, שיהיו כל כוונותיו בהמשך כרצונו יתברך.

ב. בנענועים בהודו לה' הראשונים:

יסוד הכוונה היא הכוונה הראשונה לקבלת עול מלכות שמים. ולפי שחוזר ואומר ארבע פעמים הודו לה' ומנענע בארבעתם, גם הכוונה מתחלקת לארבע.

א. בראשון ימליך את ה' בארבע רוחות העולם, ולמעלה ולמטה.

ב. בשני ימליך את הקב"ה על עצמו בכל אבריו, ובפרט בארבעת אברי האדם שהמדרש אומר עליהם 'שאין בכל האיברים גדול מהם, והן שקולין כנגד כל הגוף' - השדרה, הלב, העיניים, והשפתיים.

ג. בשלישי יכוין שהקב"ה מנהיג את העולם כולו ואת האדם עצמו.

ד. ברביעי יכוין כוונת הא' אחד' שכתב הערוך השולחן.

ג. בנענועים באנא ה' הושיעה נא הראשון:

יסוד הכוונה הם הכוונות השנייה השלישית והרביעית, שעניינם לבטל כוחות הרע, והם מתחלקים לשני כוונות עיקריות.

ויש לשים על לב כי משונים נענועים אלו משאר הנענועים, שבכולם הוא מושב לה ואילו כאן הוא מתפלל לה'.

א. בראשון, יכוין לבטל רוחות רעות וטללים רעים, הן מקרבו והן מן העולם, ובכלל זה את שלטון אומות העולם על ישראל. וכוונה זו כוללת ביטול שלטון הערב רב השולט מכוח האומות בישראל ביותר בזמן אחרית הימים קודם פציעת אורו של משיח.

ב. בשני, יכוין לגעור בשטן, לנענע אותו, להכותו, ולסמא את עיניו כדי שלא יקטרג על האדם, ולא יקנא בו על כך שמתפאר בלולבו שיצא דינו לחיים ביום הכיפורים.

ד. בנענועים בהודו לה' האחרונים:

א. בראשון יחזור ויכוין את הכוונה החמישית של היסוד ושורש העבודה שיעלו כל נענועיו לרצון לפני ה' לפי הכוונה העליונה.

ב. בשני יכוין על פי מה שכתב בספר החינוך (שכד) שהבאנו לעיל, וכנגד האתרוג, ישעבד ליבו שהוא משכן השכל לעבוד בוראו בשכלו. כנגד הלולב יישיר כל גופו לעבודתו יתברך. כנגד ההדסים לא יתור אחרי עיניו. וכנגד הערבות ישים רסן לפיו ויכוון דבריו.

לעילוי נשמת אבי מורי הכ"מ
הר"ר יוסף יעקב בהר"ר אריה ליב גולדשטון זצ"ל
נלב"ע כ"א טבת תשפ"ו

איש ישר דרך, מתמיד בתורתו, מתבטל בביטול גמור לרבותיו, עבד את ה' בצניעות, ועולה לא נמצא בשפתיו

להנצחות ולקבלת הגליון במייל
L0527114615@gmail.com